

5. Сухомлинський В.О. Слово про слово. Слово вчителя у моральному вихованні. *Вибр. тв. в 5 т.* Київ, 1977. Т. 5.

The article analyses the main directions of research of the structural components of communicative authority.

Different approaches to the development of the structure of communicative competence have been singled out.

It has been found out that in modern studies the assignment of basic structural components such as: communicative knowledge, communicative abilities and communicative skills prevails. Communicative knowledge is interpreted as knowledge of communication, its varieties, phases, regularity of development, knowledge of the existence of communicative methods and techniques; knowledge about effective methods of communication with different people and different situations; knowledge of the degree of development of a particular personality of those or other communicative skills; knowledge of communicative methods that are most effective for providing personal communication, as well as ineffective methods. Communicative abilities are considered in two aspects: as the natural talent of a person in communication and as a communicative productivity.

The structure of pedagogical communicative authority of the elementary school teacher has been substantiated. It provides the following components: cognitive, motivational, linguistic, sensible, strategic and sociocultural. The condensed characteristics of these components are presented.

Key words: communication, authority, competence, structure, structure of pedagogical communicative authority of the elementary school teacher, directions, components, speech culture.

Отримано: 12.09.2018 р.

УДК 37(477)(092)«18»

DOI: 10.32626/2309-7086.2018-15-2.304-309

В. А. Гурський

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ТА ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ М. ПИРОВОГА НА ПОДІЛЛІ

У статті обґрунтовується актуальність необхідності глибокого вивчення та наукового аналізу історії освіти України. Зокрема, вітчизняних педагогічних персоналій. Аналізується творча спадщина та педагогічні погляди Миколи Івановича Пирогова в 50-70-х роках XIX століття. Погляди педагога-гуманіста на роль, значення та стан виховання, його характер і завдання у житті суспільства в цілому і кожної особистості зокрема.

Розглядається просвітницька діяльність М. Пирогова в селі Вишня на Поділлі. Зокрема, його вклад у розвиток громадської медицини, поширення валеологічних знань та зв'язок вченого з університетом св. Володимира та Товариством лікарів Подільської губернії.

Ключові слова: М. Пирогов, педагогічні погляди, освіта, виховання, «питання життя», просвітницька діяльність, Київський навчальний округ Поділля.

В умовах демократизації державотворення і гуманізації суспільства важливого значення набуває розвиток теоретичних досліджень процесів структуризації окремих галузей соціокультурних знань. Історія освіти, як науковий напрямок, потребує глибоких досліджень персоніфікованості педагогічної думки на різних етапах її розвитку.

Дослідження теоретичних основ історії освіти, як наукового напрямку, є актуальним у контексті формування перспективної програми розвитку національної школи та визначення завдання підготовки педагогічних кадрів. Як важливий засіб оптимізації навчальних курсів гуманітарного профілю це надає можливості по-новому оцінити та усвідомити значення вітчизняної історико-педагогічної спадщини. Ці знання сприятимуть прогнозуванню наукового пошуку та забезпечення розбудови освіти у відповідності до Законів України «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про освіту» (2017 р.), законодавчих документів про школу та професійну підготовку тощо.

Питання навчання та виховання завжди привертало увагу видатних людей усіх народів – філософів, вчених, державних діячів, педагогів, політичних і релігійних мислителів. До таких особистостей належить і геніальний учений М. Пирогов, якого справедливо можна назвати не тільки педагогом-гуманістом, а й педагогом-реформатором, оскільки принципи, покладені ним в основу навчально-виховного процесу, докорінно змінили вітчизняну педагогіку, яка в середині 50-х років XIX століття сформувалася в таку систему, в якій не було загальнолюдських, гуманістичних основ, і яка загрожувала суспільству цілковитим розривом між школою і реаліями життя.

Глибоко знаючи реальне життя, переживши жорстокі дні Кримської війни, ознайомившись з панівними тоді суспільними настроями та смаками і помітивши в діях більшості людей відсутність моральних принципів, вчений виступив як педагог-реформатор, проповідуючи моральне оновлення за допомогою загальнонародної освіти і виховання. «Прагни бути і будь людиною» – як головну мету виховання переконливо пропагував вчений.

Творчу спадщину М. Пирогова почали досліджувати вже його сучасники у зв'язку із масштабним відзначенням 100-річчя від дня його народження (1910 р.). З'явилася низка ґрунтовних праць, присвячених його життю і діяльності, а пізніше сучасних дослідників. Серед них М. Ярмаченко, О. Савченко, О. Сухомлинська, В. Кузь, Л. Шевченко, О. Міхно та ін. Проте педагогічна спадщина вченого вивчена ще недостатньо. Зокрема, наукового осмислення потребують педагогічні погляди та просвітницька діяльність М. Пирогова на Поділлі.

М. Пирогов зробив вагомий внесок у розвиток освіти в Україні. У період 1856-1858 рр. він був почителем Одеського, а в 1858-1861 рр. Київського учбових округів. Останні роки життя 1861-1881рр. провів у садибі в с. Вишня на Поділлі, у 1862-1866 рр. керував науковими студіями молодих вчених).

Ім'я М. Пирогова стало широко відомим в педагогіці після публікації в журналі «Морської збірник» статті «Питання життя». Нею вчений започаткував широкий суспільно-педагогічний рух і став представником його ліберального напрямку.

У статті «Питання життя» вчений-педагог сформулював свої погляди на роль, значення та сучасний стан виховання, його характер і завдання, обґрунтував думку про те, що вихованню належить дуже відповідальна роль у житті суспільства в цілому і кожної особистості зокрема, що від виховання здебільшого залежить майбутнє людини.

Вчений з боєм відзначав, що питання виховання не стали поки що питаннями життя. Тодішнє суспільство не приділяло їм належної уваги, не піклувалося про забезпечення виховання правильним спрямуванням. Найбільш суттєвим недоліком, а вірніше, вадою сучасного виховання, вчений-педагог називав становасть освіти і виховання, вважаючи цю перешкоду несправедливою і такою, яка не відповідає інтересам педагогіки і моралі. Не належність до якогось стану та матеріальна забезпеченість, а нахили і здібності до навчання – ось, що, на його думку, повинно визначати фактичну можливість для кожного отримати необхідну освіту.

Не менш серйозною вадою, ніж становість, М. Пирогов вважав вузько-професійну та чиновницьку кар'єристичну спрямованість виховання. Свої педагогічні погляди він вважав «духовно-моральними», очевидно, через те, що в них обгрунтовувався загальнонародський характер виховання, де пріоритетним є цінності світової цивілізації. Добивався, щоб школа змінилась і готувала істинно широкоосвічену людину. Будучи широко відомим вченим-педагогом, він доводив, що гуманітарні предмети в гімназії й університеті дуже важливі, тому що вони стосуються найважливішої духовно-моральної сторони життя. На думку вченого, тільки людина з високим моральним переконаннями здатна протистояти спокусам сучасного суспільства (кар'єризм, лицемірство, особиста користь). Інакше збережеться роздвоєння особистості на «бути» і «здаватись», що є шкідливим для самої людини. Виховання щирості і відвертості, виховання душі, щоб вона, розвиваючись не роздвоювалася і не втрачала своєї щирості – ось той ідеал виховання, який обстоє автор.

М. Пирогов розвивав важливий напрямок соціально-педагогічної діяльності в системі освіти. Мова йде про вплив соціальної педагогіки на зміст навчання, мету й характер виховання, про боротьбу за формування особистості.

Він відзначав, що суспільство звикло протиставляти життя школі, а школу життю, що життя йде своїм шляхом само по собі, а виховання і навчання своїм. Значна частина людей переконанні, що навчання є тільки підготовкою до справжнього життя. Як правило, починають вчитися і виховуватися у дитячому віці, а поняття про виховання, навчання і школу зливаються з поняттям про дитячий вік людини.

М. Пирогов стверджував, що батьки, суспільство і держава повинні прагнути відновити завдання школи та її права, що витікають з самого життя. Треба повернутися до прямого призначення школи – бути керівником життя на шляху до майбутнього. Цього можна досягнути, коли, здібності людини, її благородні і високі прагнення знайдуть в школі засоби до безконечного і всебічного розвитку. Школа не зможе іншим шляхом цілковито і нероздільно злитися з життям, як взявши на себе справу загальнонародської і спеціальної освіти.

Для М. Пирогова було аксіомою, що кожен вчитель будь-якого ступеня школи тільки тоді відповідає своєму призначенню, коли одночасно з викладанням, виховує своїх учнів. Велике значення надавав самостійній роботі вчителів над підвищенням рівня знань та над удосконаленням своєї майстерності. З цією метою запровадив взаємні відвідування уроків та обмін досвідом.

Педагог-гуманіст виступав проти бюрократичного характеру керівництва навчально-виховною роботою. Перебуваючи на посаді попечителя Одеського та Київського учбових округів, він підняв роль педагогічних рад, розширивши коло питань, якими вони займалися. На педрадах заслуховувалися доповіді і обмін думками з дидактичних питань, у їх компетенцію входили питання виховання і поведінки учнів.

Звертаючи увагу на жіночу освіту в царській імперії, вчений наголошував, що завдяки належній освіті жінка може досягти того ж, що й чоловік. Але виступаючи за рівноправність чоловіків і жінок в освіті, він не був прихильником їх рівноправності в цілому. В цих поглядах відчувається типовий представник ліберальної буржуазії.

М. Пирогов вважав, що необхідного покращення життя можна досягти шляхом широких соціальних перетворень, в основі яких повинні бути радикальні зміни в системі освіти і виховання, розвиток науки і освіти. Його вимоги щодо ліквідації станового характеру системи народної освіти, відкритого доступу в серед-

ню і вищу школу широким масам трудящих, ідеї гармонійного розвитку всіх вроджених «сил народу» висунули М. Пирогова в ряди видатних громадських діячів, тих педагогів, у творчості яких простежуються елементи соціальної педагогіки.

Результатом економічних, політичних, соціальних змін в Російській імперії в 50-60-х роках XIX століття освіта стала трансформацією свідомості суспільства. Основою її були корінні питання життя, питання сутності людського буття, можливостей розвитку особистості і можливостей впливу на розвиток, актуалізацію тих чи інших основ буття людини.

Соціально-політичні та економічні реформи активізували просвітницький рух в царській імперії. Як пізніше зазначала Софія Русова, «з моменту визволення, в березні 1861 р., усі кинулися до просвіти, найкращі люди брались навчати, а люди бігли у школу за тим хлібом духовним, якого їм так бракувало» [6, с.40].

Звідси і загострення інтересу до проблем педагогіки, виховання, що стало головним «питанням життя». Інтерес до проблем виховання, зі свого боку породжував низку питань, які вимагали відповіді. Це питання смислових аспектів людського буття, ідеалу цілей виховання та навчання. Якою повинна бути «нова людина», «істинна людина», «внутрішня людина» (М. Пирогов), «людина в людині» (К. Ушинський)?

Микола Іванович був першим із вітчизняних педагогів, хто в другій половині XIX століття загострив увагу на проблемі необхідності вирішення «питання життя» – питання смислових аспектів людського буття і поставив питання духовності як методологічну основу навчання та виховання.

На думку К. Ушинського, вчений-педагог показав увесь той тісний зв'язок, що існує між вихованням і філософією, і якого у нас уперто багато хто не хоче зрозуміти. Він перший з нас розглянув справу виховання з філософської точки зору і побачив у ній не завдання шкільної дисципліни, дидактики або правил фізичного виховання, а найглибше питання людського духу – «питання життя», і справді, це не тільки питання життя, а найбільше питання людського духу «питання життя і діяльності» [5, с.26-27].

Очолюючи Одеський та Київський учбові округи, керуючи за кордоном підготовкою молодих вітчизняних вчених до професорської діяльності, вчений проявив себе як уважний і чуйний вихователь. У цей період він написав ряд педагогічних праць, серед них: «Бути і здаватися», «Університетське питання», три промови: «При прощанні з Києвом» «Листи з Гайдельберга» та інші. Ці роботи формують своєрідні тематичні педагогічні погляди вченого. Записки останніх років, написані в маєтку «Вишня», якими вчений розпочав свої мемуари «Щоденник старого лікаря», який писався виключно для самого себе, він також називав «Питання життя».

М. Пирогов і до особистості викладача пред'являв високі моральні вимоги. Педагог зобов'язаний нести відповідальність за результати навчання. У «Листах з Гайдельберга» він пише; що нехай вчиться лише той, хто хоче вчитися, – це його справа. Але хто хоче в мене вчитися, той повинен чому-небудь навчитися – це моя справа – так повинен думати кожен сумлінний викладач.

Проживаючи в с. Вишня на Поділлі, М. Пирогов продовжував активно працювати. Він звернув свою увагу на нові органи місцевого самоврядування – земства, що виникли в 1864 р. Після скасування кріпацтва, і особливо, на діяльність земства в галузі охорони здоров'я народу. Вчений вважав, що земства повинні турбуватись не лише про надання медичної допомоги, але й здійснювати різні санітарні заходи, дбати про підвищення санітарної культури населення.

В цей час до нього за консультацією звернулася Медична комісія Полтавського губерньського земства. Підтримавши ідею створення санітарних комісій, вчений накреслив розгорнуту програму розвитку громадської медицини.

У своєму «Відгуку про працю Медичної комісії Полтавського губернського земства» в 1869 р. він писав: «Я не вірю в дію медицини, самої по собі, на зменшення смертності мас і особливо пошесних хворобах. Майбутнє громадської медицини в руках державної та наукової адміністрації, а не лікарської техніки» [6, с.9]. Вчений – медик неодноразово ставив питання про активізацію діяльності державних органів у профілактиці захворювань, поліпшення умов життя народу як неодмінної запоруки боротьби з хворобами.

Аналогічний підхід характерний і для іншої праці вченого – «Начала загальної військово-польової хірургії», в якій він так висловив свої міркування щодо подальшого валеологічних знань серед населення : «Я вірю в гігієну... Майбутнє належить медицині запобіжній» [6, с.60].

Поради М. Пирогова відіграли не останню роль у ліквідації епідемії дифтерії в Полтавській губернії в 1872 р. Його рекомендації щодо організації поєднаної боротьби з епідеміями не втратили своєї актуальності і сьогодні.

У 1880 р., коли М. Пирогов за станом здоров'я вже не міг лікувати та оперувати хворих, він наказав хату, в якій розміщувалась лікарня, переобладнати під сільську школу. Вчений – педагог залишив заповіт, щоб після його смерті цей будинок розібрали і з того матеріалу збудували нову школу для селянських дітей.

Дружина Олександра Антонівна виконала його заповіт. Нову початкову школу було збудовано в Шереметці, біля церкви-склепу. Щорічно на її утримання та зарплату вчителю виділялося 250 карбованців.

З ім'ям М. Пирогова пов'язане заснування у Вінниці лікувального закладу. Вчений брав активну участь у виборі місця для лікарні. На його думку, правий берег ріки Буг за садками був найкращим місцем для цього в кліматичному та гігієнічному відношеннях. Лікарня була відкрита в 1897 р. і обслуговувала Подільську, Київську та Волинську губернії.

В оселі М. Пирогова гостювало чимало відомих людей. Є свідчення, що до Пирогових часто приїздив композитор П. Чайковський, а також відомий вчений-медик М. Скліфосовський. До останніх днів тісні зв'язки підтримував вчений з викладачами медичного факультету університету св. Володимира. Адміністрація університету зверталась до нього з проханням поради гідних кандидатів на різні кафедри факультету.

Зокрема, за рекомендаціями вченого керівниками кафедр обирались Ю. Шимановський, М. Скліфосовський, О. Яценко та інші.

З наближенням 50-річного ювілею наукової та громадської діяльності вченого рада Київського університету 14 березня 1880р. винесла рішення про встановлення стипендії його імені. Дізнавшись про це, М. Пирогов надіслав з с. Вишня телеграму: «Висловлюю свою глибоку вдячність Раді університету за добру пам'ять про мою посильну діяльність в Київському навчальному окрузі, виражену у такій приємній для мене спосіб» [8, арк.22.] Згодом рада університету зарахувала студента IV курсу математичного відділу на стипендію імені Миколи Пирогова – Бориса Букреєва.

15 березня 1881 р. Товариство лікарів Подільської губернії, почесним членом якого з 1878 р. був М. Пирогов, на честь його 50-річчя наукової діяльності запропонувало встановити у Кам'янець-Подільській чоловічій гімназії стипендію імені М. Пирогова «для найнезможнішого та найгіднішого з вихованців гімназії, незважаючи на віросповідання» [4, с.67].

Вчений-педагог схвалив цю пропозицію з умовою, щоб це був обов'язково подольанин.

Проведений аналіз свідчить, що все життя М. Пирогова було прикладом виняткової громадянської мужності, вірного та самовідданого служіння науці.

Не можна не погодитись з словами видатного педагога К. Ушинського, що «народ, з середовища якого виходять такі особи... може впевнено дивитись на своє майбутнє... Нарешті ми маємо серед нас людину, на яку з гордістю можемо вказати нашим дітям і онукам, і бездоганним шляхом якої можемо вести сміливо наші молоді покоління» [3, с.181].

Список використаних джерел:

1. Русова С. Просвітницький рух на Україні в 60-х роках. *Світло*. 1911. Кн. 6. С. 34-42.
2. Шевченко Л.В. Н.М. Пирогов в Україні. Київ : Рідний край, 1996. 128 с.
3. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори : у 2-х т. Київ : Рад. шк., 1983. Т. 1. 675 с.
4. Мазурик Є.В. О педагогической деятельности Пирогова в Каменец- Подольске и о его связях с Обществом подольских врачей. *Советское здравоохранение*. 1981. №8. С. 65-68.
5. Пирогов Н.И. Избранные педагогические сочинения. Москва : АПН РСФСР, 1953. 752 с.
6. Пирогов Н.И. Собрание сочинений : в 8-м т. Москва : АПН РСФСР, 1962. Т. 8. 692 с.
7. Ушинський К.Д. Сочинение : в 3-х т. Москва : АПН РСФСР, 1948. Т. 3. 596 с.
8. Державний архів Києва. Ф.16. Оп.319. Спр.251. Арк.22.

The article substantiates the relevance of the need for a profound study and scientific analysis of the history of education in Ukraine, in particular, domestic pedagogical personalities. Analyzes the creative heritage and pedagogical views of Mukola Ivanovich Pirogov in 50-70's of the 19th century and his role analysis, meaning and state of education. «The main questions of life are considered of each person, his education, moral principles and their updating through full education and upbringing.

Formulated the views of the scientist teacher on the significance and the exiting state of education, it's nature and objectives, substantiated the view that education has a very responsible role in the life of society that the future of each person depends largely on the upbringing.

An analysis of the shortcoming of education regarding the state of education is given, which is not in the interests of pedagogy and morality. In accuracy to a certain state and material security, and inclination and ability to study – that's what according to pedagogue- humanist should determine the actual opportunity for every one to receive education. Serious defects in education were also his harrow professional and bureaucratic orientation, the contract between the life of the school and the schools of life. Inpersuaded the direct purpose of the school to be the leader of life on the path to the future, which can be achieved when the ability and an noble and high aspirations will find the basic means for an endlees and comprehensive development. Teacher- reformer believed that the necessary improvement in life could be achieved through the broad social transformation, which must be radical changes in the system of educational and upbringing.

The educational activities of Mukola Pirogov in the village of Vyshnya on the division are considered. In particular, his contribution to the development of public medicine, the relationship of a scientist with St. Volodymyr's University and the Society of the Podillya province.

Key words: M. Pirogov, pedagogical views, education, upbringing, «question of life» educational activities, Kiev educational District Podillya.

Отримано: 18.09.2018 р.